

Kristuse Kogumaapealne Kirik ja selle kanooniline struktuur

Kirikust

Me sageli lausume sõnu, mille tähendusest me üldse aru ei saa. Sõna „kirik“, on kõigile tuttav, kusjuures selle tähendust mõistavad vähesed; sageli just nimelt need, kes peaksid seda mõistma oma ametikoha tõttu, ei kuulu nende „väheste“ hulka. Vastasel juhul poleks avaldatud kindlameelseid jutte sellest, et võib likvideerida Kiriku kui institutsiooni puudutamata koguduste huve ja piiramata usuvabadust. Kirik koosneb ju inimestest. Inimestest, kes on kogunenud kogudustesse, isegi siis, kui kogudused on – eraldiseisvad juriidilised isikud.

Niisiis, mis on Kirik, või pigem täpsemini küsida: „kes on Kirik?“

Sõna „kirik“ – tõlge kreekakeelsest sõnast **ἐκκλησία** <ekklisia> sõnast **ἐκκαλέω** <ekkaleo> – kutsun kokku, kutsun üles.

Muistses Kreekas nimetati nii rahvakogu – kõrgeimat võimuorganit. Ning kui juba tuua analoogiaid antiigiga, siis vabal kodanikul polnud *mitte ainult õigus*, vaid oli ka *kohustus* osaleda valimistel ning kuuluda parteidesse, seega olla poliitiliselt aktiivne. Vabadus ja sellega kaasnevad õigused kohustasid inimesi neid vastutustundlikult ja aktiivselt kasutama, vastasel juhul võis neist ilma jääda. Analoogiliselt ka meid, Jumala poolt Kirikusse kutsutud inimesi, olukord kohustab: omama isiklikku väärikat positsiooni ja osalema aktiivselt kiriklikus elus, sealhulgas kõigis selle kokkupuutepunktide aspektides ümbritseva maailmaga.

Kirik, see on kogu, mille koosseis viimases järjekorras on kellegi misjonitöö vili, ja kindlasti pole see spontaanselt tekkinud huvide kogukond, vaid Jumala poolt *kokku kutsutud* nende ühendus, kes *vastasid* Tema kutsele.

Usutunnistuses me nimetame Kirikut üheksainsaks, pühaks, kogulikuks ja apostlikuks: *ühtsus, täituv Püha Vaimuga, Tema kallisanni täiuse terviklikkuses olev, loodud alguses apostlite hulgas ja nende poolt laiali levitatud*. Ja see ongi kõige tähtsam.

Jah, Kirik on, nagu Katekismuses öeldakse, „Jumala poolt loodud kogukond, mis koosneb inimestest, kes on ühendatud õigeusuga, Jumala seadusega, hierarhiaga ja Sakramentidega.“¹ Kõik on nii, kuid see on vaid pealiskaudne, väline aspekt.

¹ Свт. Филарет Московский. Пространный христианский Катехизис Православной Кафолической Восточной Церкви [Elektrooniline ressurss] // Азбука веры. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Filaret_Moskovskij/prostrannyj-pravoslavnyj-katekhizis/2_13 (vaadatud 12.01.2025).

Meile kõigile on tuttavad sõnad, nagu korpus, korporatsioon, korporatiivsus, liige, liikmelisus. Oleme harjunud nendega opereerima, kirjeldama organisatsioonide omavahelisi suhteid ja neisse kuulumist. Tõenäoliselt need anatoomilise päritoluga terminid („korpus“ – ladina keeles *corpus* – keha; liige – ladina keeles *membrum* (*member* inglise keeles)) olid imporditud ühiskondlik-poliitilisse kõnepruuki kiriklikust sõnakasutusest. Aga sinna need sattusid apostel Pauluse kerge käega, kes, avades oma kirjades Kiriku olemust, kirjeldab seda nimelt kui keha, mille pea on Jeesus Kristus. „Sest Jumal on ihu nõnda ühte liitnud, et ta sellele, mis on alam, on annud rohkem au, et ihus ei oleks lahkmeelt, vaid et liikmed üksmeeles kannaksid muret üksteise eest. Ja kui üks liige kannatab, siis kannatavad teisedki liikmed ühes temaga, ja kui üht liiget austatakse, siis teisedki liikmed rõõmutsevad ühes temaga. Aga teie olete Kristuse ihu ja igaüks omast kohast tema liikmed“ (1 Ko. 12: 24–27). „Ja tema on ihu – see on koguduse – pea“ (1 Kl. 1: 18).

Organismi ja mehhanismi erinevus seisneb ennekõike selles, et esimene neist on elus – kaastundlik, koos rõõmustav ja koos kannatav. „...Meie Issanda Jeesuse Kristuse Jumal, au Isa, teile annaks tarkuse ja ilmutuse Vaimu tema tunnetamises ja valgustaks teie südame silmad, et te teaksite, mis lootus see on, milleks ta teid on kutsunud <...> millega ta on olnud mõjuv Kristuses <...> ja pani tema kõigi asjade üle peaks kogudustele, kes on tema ihu, selle täius, kes kõik kõiges täidab“ (Ef. 1: 17–23).

Ilma selle kujundita, mis avab Kiriku olemuse, kui jumalinimese organismi, on kõik jutud temast kui religioosest ühiskonnast, mis on hierarhia juhitud organisatsioon, kaanonitest, distsipliinist jne, ainult viib tõest kõrvale, takistades adekvaatselt mõista temas toimuvaid protsesse.

Kogumaapealne Kirik ja selle jagunemine

Pole võimalik eraldada Kiriku vaimset koostekomponenti tema välistest vormidest. Eklesioloogia – õpetus Kirikust – on kanoonilise õiguse alus. Kui vaadelda viimast eraldi esimesest – on garanteeritud langemine ühte kahest vastandlikust äärmusest: seadusenärimisse või kirikuõiguse nihilismi.

Kirik, keda me tunnistame Usutunnistuses, ilmutab end kui ülemaailmse või nagu on tavaks saanud öelda, Kogumaapealse Kirikuna, mis jaguneb territoriaal-kanooniliselt Kohalikeks Kirikuteks.

Sealjuures iga Kohalik Kirik (kreeka **τοπική ἐκκλησία** <*topiki ekklisia*>) on, väljendudes ülempiiskop Vasili (Krivošein) sõnadega, Ühtse, Püha, Koguliku ja

Apostliku Kiriku „ühtne, mittevähenev ilmutus teatud kohas.“² „Nimetus „kohalik“ viitab piiratusele, eelkõige geograafilises mõttes, mingi Kiriku maa-alale, vastandiks „üleilmsele“ ehk Kogumaapealsele Kirikule.“³

Seetõttu peame, puudutades Kogumaapealse Kiriku kanoonilist jagunemist, silmas pidama kaht asja: esiteks, olenemata sellest, kuidas see ka jaguneks, kuidas ka tema koostisosad – Kohalikud Kirikud – ei struktureeruks, kuidas ka ei erineks staatuse, rahvuse, kultuuri poolest – nad, väljendudes ühe Suure Sophia Kirikukogul (879–880. a) osalenu sõnadega, „moodustavad ühe hinge ja ühe hingamise.“⁴ Teiseks, kui rääkida iseseisvusest isegi Autokefaalsete Kirikute puhul, on kohane täpsustada, et nende iseseisvus on suhteline, kuna nad kõik moodustavad ühtse Kristuse Kiriku ja on seetõttu üksteisest sõltuvad, ja juhinduvad peale Jumala ilmutuse, mis säilib Pühakirjas ja Pühas Pärimuses, ka Kogumaapealsete Kirikukogude määrustest ja teistest üldkiriklikest reeglitest.

Traditsiooniliselt nimetatakse „Kohalikuks Kirikuks“ Autokefaalset või Autonoomset Kirikut. Autokefaalne on Kirik, mis ulatub üle ühe või enama riikide territooriumide. Näiteks Aleksandria Kiriku kanoonilisse territooriumi koos vaimse keskusega Egiptuses kuulub kogu Aafrika. Jeruusalemma Patriarhaat laiub üle Iisraelis Palestiina Autonoomiaga ja Jordaania. Antiookia Patriarhaat keskusega Süürias hõlmab Liibanoni, Iraaki ja Araabia Ühendemiraate. Serbia Kirik liidab mitte ainult Serbia Vabariigi territooriumi, vaid ka teisi endiseid Jugoslaavia osi: Tšernogooria, Horvaatia, Sloveenia ja kuni viimase ajani Makedoonia (24.05.2022. a. teatas Patriarh Porfirije, et Serbia Piiskoppide kogul tunnustati Makedoonia Kiriku – Ohridi Peapiiskopkonna autokefaaliat). Samuti on kohane meenutada Tšehhi maade ja Slovakkia Õigeusu Kirikut. Isegi Konstantinoopoli Patriarhaat peale Türgi ühendab osa Kreekast: selle põhjaosad, Kreet ja Dodekaneeside saarestiku. Selle põhimõtte kohaselt ka Moskva Patriarhaadi territoorium ei piirdu ainult Venemaaga, vaid ulatub üle paljude riikide ning kuidagi ei riiva nende suveräänsust, olles teises dimensioonis.

Teine tähtis Autokefaalse Kiriku tunnus on täielik iseseisvus oma hierarhia taastekitamisel. See tähendab, et kõiki tema piiskoppe, sealhulgas ka Eestseisjaid valitakse ja pannakse ametisse oma juhtorganite poolt. Erinevalt Autokefaalsest

² Tsit: *Скурат К.Е.* История Православных Поместных Церквей [Elektrooniline ressurs] // Седмица.RU. Церковно-Научный Центр «Православная Энциклопедия». URL: <https://www.sedmitza.ru/lib/text/441198/> (vaadatud 01.11.2024).

³ Поместная Церковь [Elektrooniline ressurs] // Древо: Открытая православная энциклопедия. URL: <https://drevo-info.ru/articles/21707.html> (vaadatud 09.07.2020).

⁴ Tsit. *Iguumen Dionisios (Shlenov)*. Konstantinoopoli piiskopi primaat Bütsantsis ja Postbütsantsis: kanooniline ja usuteaduslik aspekt // Eesti Õigeusu Kirik: 100 aastat autonoomiat. [Samanimelise konverentsi materjalide kogumik (Tallinn, 26.–27 november 2020. a)] / Toimetaja: ülempre. Igor Prekup. Tallinn, 2021, lk 65.

Kirikust omab Autonomne Kirik piiratud iseseisvust ja vähemalt tema Eestseisja valimine sanktsioneeritakse Kiriarhaalse Kiriku poolt (Kohalik Kirik, kuhu Autonomne Kirik kanooniliselt kuulub).

Kohaliku Kiriku esmane vorm on piiskopkond: territoriaalne kirikukogukond, mida juhib piiskop. Kohalike Kirikute ühinemisprotsess, mille tulemusena kujunes Kogumaapealse Kiriku kaasaegne kohalik struktuur, algas alles III saj teisel poolel, aga kuni selle ajani oli iga piiskopkond iseseisev. Kus selliseid „iseseisvaid autokefaalseid kirikuid... I Kogumaapealse Kirikukoguni (toimus 325. a, peaaegu sada aastat peale koondumise algust) sai üles lugeda umbes sada. Need autokefaalsed kirikud koosnesid mitmetest väiksematest piiskopkondadest, metropoliidiga eesotsas ning harilikult (kuid mitte alati) langesid need territoriaalselt kokku Rooma impeeriumi provintsidega.“⁵

Isejuhtiv või autonoomne?

Pärast NSVL-i lagunemist sattusid mitmed Moskva Patriarhaadi kanoonilised struktuurid väljapoole Venemaa riigipiire. See polnud aluseks kanooniliste territooriumide piiride muutmiseks, kuid oli vaja käsitleda välisstruktuuride (vaimse keskuse suhtes) kanoonilisi staatuseid, kuna toimunud geopolitiilistest muutustest tulenes loogiliselt neile autonoomia andmise vajadus.

Kuid, nagu Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Eugeni ära märkis oma ettekandes, toetus kogu asi kiriklik-diplomaatilisele ebamugavusele seoses Konstantinoopoli Patriarhi veendumusega, et tema ja ainult tema omab autonoomia andmise ainuõigust. Seetõttu puuduski sõna „autonoomia“ valitseja Eugeni mainitud Vene Õigeusu Kiriku Sinodi 11. augusti 1992. a resolutsioonis, *mis pani aluse Eesti Õigeusu Kiriku iseseisvuse taastamise alguseks*.

24 aastat hiljem, Koguõigeusu Kohalike Kirikute eestseisjate eelkirikukogu nõupidamisel Chambesy-s 21–28 jaanuaril 2016. kinnitati dokumendi projekt „Autonoomia ja selle väljakuulutamise viis“, kus tunnistati, et autonoomia andmine on selle Autokefaalse Kiriku eelisõigus, mille koosseisu kuulub eraldatav territoorium. Sel samal aastal see säte võeti vastu Kreeta Kirikukogul.

Selle normi tunnustamine Konstantinoopoli Patriarhi poolt on pikkade aastate läbirääkimiste vili, mis 90ndatel aastatel oli küpsemisest veel kaugel. Meie puhul oli see lihtsam, kui näiteks Moldova Õigeusu Kiriku puhul, kuna Eesti kui ka Läti Õigeusu Kirikud, olid juba varem omanud autonoomset staatust. Meile polnud vaja seda *võimaldada*. Seetõttu, pärast poole aasta möödumist 26. aprillil 1993. a., protsess, mis oli alustatud eelmainitud sinodaalse määrusega, sai lõpetatud Tomose

⁵ Троицкий С.В. Размежевание или раскол. Париж: YMCA PRESS, 1932, lh 12.

andmisega autonoomia *taastamise* kohta, mille kinkis Moskva Patriarhaat meie Kirikule 1920. a.

Kuid terminoloogiline probleem jäi alles, ning mõne aasta pärast VÕK-i põhikirja uues redaktsioonis ilmus selline uus kanooniline kategooria nagu Isejuhtiv Kirik (Самоуправляемая Церковь). Meie oponendid, kes eitavad MPEÕK-i autonoomset staatust, sageli interpreteerivad seda mõistet, kui „evolutsiooni puuduvat lüli“ iseseisva piiskopkonna ja Autonoomse Kiriku vahepealset. Tegelikult on see neologism, isegi võiks öelda, et eufemism⁶, mis on sündinud oma aja tingimuste poolt, sest kiriklik-õiguslikus mõistekogumis pole olemas mingeid „vahelülisid“. On olemas autokefaalia ja autonoomia, mis võib olla kas rohkem või vähem lai sõltuvalt sellest, mida on kirjutatud asutamisdokumendis, mida muide ei pea tingimata nimetama kreekakeelse sõnaga „*tomos*“. Oluline pole nimetus, vaid täieõigusliku määruse fakt.

Nagu juba on räägitud, iseloomustab autonoomiat suhteline iseseisvus oma hierarhia valimisel. Autonoomia määr võib erineda sõltuvalt sellest, millise tasemeni seda küsimust tuleb kooskõlastada Kiriarhaalse Kiriku juhtkonnaga: kas ainult Eestseisja kinnitatakse seal või teised piiskopid ka? Kuid sellel või teisel juhul, kui piiskopkond valitakse kirikusiseselt, on see juba autonoomia.

Seetõttu MPEÕK-i mainimine VÕK-i põhikirjas, kui isejuhtivast ei peaks viima eksiteele. Kordan, sõnaühend „Isejuhtiv Kirik“ – on sellesama autonoomia eufemism. Kuid kitsam autonoomia, kui on näiteks Jaapani Õigeusu Kirikul.

Seda enam, millises VÕK-i Põhikirja peatükis ka ei figureeriks MPEÕK, kuid veel enne seda terminoloogilist uuendust, ülalpool mainitud Tomosega, mille Patriarh Aleksius andis üle piiskop Korneliusele Pühtitsa Kirikukogul 29. aprillil 1993. a., sai taastatuks Patriarh Tihhoni ja Kõrgeima Kirikuvalitsuse poolt antud **autonoomia** Eesti Õigeusu Kirikule 1920. a. Ja mis veelgi olulisem, seda *tunnustas Patriarh Meletios* 1923. a. EAÕK-i üleminekul Konstantinoopoli Patriarhaati. Mitte ükski järgnenud terminoloogiline laveerimine kiriklikus seadusloomingus seda taastatud autonoomiat ära ei muutnud. Et taastada kunagi antud autonoomiat, piisas VÕK-i Sinodi määrusest, aga selleks, et seda muuta kooskõlas sellesama VÕK-i Põhikirjaga, on tarvis mitte vähem, kui Kohaliku Kirikukogu otsust. Kuna taolist otsust ei olnud, on MPEÕK-i autonoomia eitamine – salakaval eksitav vastuhakk, mis on mõeldud neile, kellele võit vaidluses on tõest kallim.

⁶ Väljend, mis asendab teist, antud olukorras ebasobivat.